

SAFRANBOLU VE KÖPRÜLÜ MEHMET PAŞA (*)

Kızıltan ULUKAVAK

Köprülü Mehmet Paşa'nın Safranbolu'da kendi adıyla anılan bir camii vardır. Mehmet Behçet tarafından hazırlanan "*Kastamonu Asar-ı Kadimesi*" adlı kitapta; Köprülü'nün Sadrazam olmadan önce bir süre Safranbolu'da sürgün hayatı yaşadığına, bir dergahta namaz kılarak zamanını geçirdiğine ve affedildiği takdirde Safranbolu'ya bir cami yaptırma sözü verdiği için, Sadrazam olunca, sözünü yerine getirerek camii yaptırdığına ilişkin bir söylentinin varlığından söz edilmektedir.

Ancak, Köprülü'nün, zaman zaman devlet hizmetlerinden azledilip sürgüne gönderildiği tarihsel gerçeklerden ise de, bu sürgün yerlerinden birinin de Safranbolu olduğuna ilişkin olarak kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Değerli araştırmacı Hulusi YAZICIOĞLU, Silahtar Fındıklılı Mehmet Ağa Tarihine göre Köprülü'nün hayatında iki sürgünlük dönemi olduğunu, ikinci sürgün yerinin Trabzon Beylerbeyliği'nden azli üzerine Köprü kasabası olduğu bilindiğine göre, ilk sürgün yerinin gençliğinde Safranbolu olması gerektiğini bildirmektedir. (Hulusi YAZICIOĞLU-Mustafa AL, *Safranbolu Tarihine ait Belgeler ve Kaynaklar*, Safranbolu Hizmet Birliği Kültür Yayını)

Köprülü'nün son sürgün yerinin Köprü olduğu ve burada sürgündeyken Sadrazamlığa atandığı tarihsel kaynaklardaki bilgilerle doğrulanmaktadır. Buna karşılık ilk sürgün yerinin Safranbolu olabileceği görüşü ise irdelenmeyi ve hatta Safranbolu'ya sürgün edilip edilmediği dahi tartışılmayı gerektirmektedir. Çünkü, Köprülü'nün ilk sürgün yerinin Safranbolu olabileceğine ilişkin güvenilir yazılı bir bilgi ve belge olmadığı gibi, kaynaklarda Köprülü'nün, Safranbolu'ya sürgününden değil, başka bir sürgününden söz edilmektedir.

Gerçekten 1651 yılında, dönemin çocuk yaştaki padişahı IV. Mehmet'in (Avcı Mehmet) annesi Turhan Sultan, Kethüdası Mimarbaşı Kasım Ağa'ya, Sadrazam Gürcü Mehmet Paşa'nın yetersizliğinden söz açınca, Kasım Ağa, kendisinin Arnavutluk'tan hemşehrisi Köprülü'nün sadrazamlığını önerir. Bunu öğrenen sadrazam, Kasım Ağa'yı zindana attırır, Köprülü'yü Köstendil'e sürer. (Ahmet Refik ALTINAY, *Köprülülüler*, T.İş Bankası Kültür yayınları) Böylece Köprülü'nün sadrazamlığa getirilmesine ilişkin bu ilk girişim başarısızlıkla sonuçlanır; Köprülü ancak, 1656'daki ikinci bir girişim sonrasında Sadrazam olacaktır. (Prof.Dr. Semavi EYİCE, *Mimar Kasım Hakkında*, T.Tarih Kurumu Basımevi)

Bu durumda, Köprülü'nün iki kez sürgüne gönderildiği bir gerçek ise, Köprü kasabasındaki son sürgünlüğünden önceki ilk sürgün yeri Safranbolu değil, Köstendil olması gerekmektedir. Ya da Köprülü iki kez değil, daha çok sürgüne gönderilmiştir ve bunlardan biri de Safranbolu olabilir. Silahtar Mehmet Ağa Tarihi'nde, Köprülü'nün ilk sürgünlüğü, Sipahi'lik görevi verilerek, neresi olduğu belirtilmeksizin, İstanbul dışına gönderilmesi olarak anlatılmakta; Sayın Hulusi YAZICIOĞLU da bu sürgün yerinin Safranbolu olabileceği varsayımında bulunmaktadır.

Ancak, Köprülü'nün sürüldüğü Safranbolu'da zamanını hep bir dergahta ibadetle geçirdiği ve Sadrazam olduğu haberinin, Safranbolu'dayken geldiği söylentisi halk arasında yaygın olup, bu söylentinin Safranbolu'dayken Sadrazamlığa getirilişine ilişkin bölümü, tarihsel gerçeklerle örtüşmediğine göre, söylentinin Safranbolu'ya sürgün edildiğine ilişkin bölümü acaba doğru mudur? Köprülü'nün Safranbolu'ya sürüldüğünün yazılı belgelerle kanıtlanamamasının yanı sıra, Safranbolu'ya Sipahi olarak sürülen bir kişinin zamanını bir dergahta hep ibadetle geçirmesi de düşünülememekte ve bu nedenlerle Köprülü'nün, Sipahilik verilerek gönderildiği yerin Safranbolu olması güçlü bir olasılık olarak değerlendirilememektedir.

(*) Müzekent Safranbolu Gazetesi'nin Nisan, Mayıs, Haziran 2010 tarihli, 118. sayısında yayınlanmıştır.

Bu durumda, söylentiler doğru olmayıp, Köprülü'nün sürgün edilerek yaşamının bir bölümünü geçirdiği yerler arasında Safranbolu yoksa, o zaman da Safranbolu ile Köprülü Mehmet Paşa arasındaki ilişkinin nereden kaynaklandığı ve Safranbolu'ya bir cami yaptırma nedeninin ne olduğunun açıklanması gereksinimi ile karşı karşıya kalınacaktır. Bu amaçla, kimi tarihsel gerçekleri anımsamakta yarar vardır. Şöyleki;

Padişah. Deli İbrahim 1648'de tahtan indirilip, öldürüldüğünde yerine 7 yaşındaki oğlu Mehmet (IV.Mehmet-Avcı Mehmet) geçer. Bu arada Kösem Sultan da öldürülmüş olduğundan, devlet yönetimine tümüyle, yeni valide sultan, IV.Mehmet'in annesi Turhan Sultan egemen olur. İşte bu tarihten önce ve sonra, Cinci Hoca ile Mimarbaşı Kasım Ağa ve Kasım Ağa ile de Köprülü Mehmet Paşa arasındaki ilişkiler dikkat çekicidir.

Prof.Dr.Semavi EYİCE'den öğrenildiğine göre, Sadrazamı Kemankeş Kara Mustafa Paşa 1644'te, Padişah Deli İbrahim'in talimatıyla idam olunduğunda, yakın dostu Mimarbaşı Kasım Ağa da idam edilmek istenirse de, Padişahın yakınındaki Safranbolulu Cinci Hoca'nın ricası üzerine Gelibolu'ya sürgüne gönderilir ve yine onun aracılığıyla affa uğrayarak, 1645'te tekrar Mimarbaşı olur. Kasım Ağa'nın, velinimetini konumundaki Cinci Hoca'nın memleketi olan Safranbolu'daki hanının ve hamamının da mimarı olması gerekir. (Prof.Dr. Semavi EYİCE, a.g.e)

Öte yandan, Sadrazam Boynuyaralı Mehmet Paşa'nın azli üzerine, Mimarbaşı Kasım Ağa, Valide Turhan Sultan'a sadrazamlık için Arnavutluk'un Berat yöresinden hemşehrisi ve yakın dostu Köprülü'yü salık vermeğe devam eder, sonunda başarılı olur ve işlerine karışılmaması başta olmak üzere, kimi koşulları kabul edilerek, 1656'da Köprülü Sadrazamlık'a atanır. Böylece Osmanlı tarihinde yeni bir parlak dönem başlar. (Prof.Dr. Semavi EYİCE, a.g.e)

Köprülü ile Safranbolu arasında sürgünlükten ya da sipahilik görevinden kaynaklanan bir ilişki yoksa, Sadrazam, Safranbolu'ya niçin kendi adını taşıyan cami yaptırmış olsun? Bu soruya şu olasılıklardan söz edilerek şöyle bir yanıt verilebilir mi?

Köprülü'nün Sadrazamlığa atanmasını sağlayan Mimarbaşı Kasım Ağa'nın, sadrazam olmadan önce Köprülü Mehmet Paşa'nın, koruyucusu (*hamisi*) konumunda olduğu tüm tarihsel kaynaklarca doğrulanmaktadır. Mimarbaşı Kasım Ağa'nın koruyucusu ise, Safranbolulu Cinci Hoca'dır.. Prof.Dr. Semavi EYİCE'nin sözcükleriyle, "*Kasım Ağa'nın ikinci velinimetini Cinci Hoca'dır*"

Bu durum karşısında, Köprülü'nün "*koruyucusunun korucusu*", eski deyimle "*hamisinin hamisi*" statüsündeki Cinci Hoca'nın memleketine cami yaptırması, bir vefa borcunun gereği olabilir. Ya kendiliğinden ya da koruyucusu Kasım Ağa'nın ricası üzerine, Köprülü'nün böyle bir kadirbilirlik örneği sergilediği düşünülebilir. O yıllarda Safranbolu'da kiliseden camiye dönüştürüldüğü söylenen Eski Cami ve Taş Minare Camii dışında görkemli bir cami olmadığı tarihsel gerçeklerdendir. Cinci Hoca'nın, han ve hamam yaptırarak önemli bir merkez haline getirdiği ve belki cami yaptırmayı da arzu ettiği, ancak 1648'de öldürülmesi nedeniyle gerçekleştiremediği Safranbolu'ya büyük bir cami, Sadrazam Köprülü tarafından, kendi koruyucusu Kasım Ağa'nın dostu ve koruyucusu Cinci Hoca'nın arzusunu, ölümünden sonra yerine getirmek için yaptırılmış olamaz mı?

Hiç kuşkusuz böyle bir düşünce, ilk bakışta haklı olarak bir senaryo olarak yorumlanabilir. Hiçbir belge ve bilgiye dayalı olmadıkça başka türlü değerlendirilmesi de beklenemez. Aslında, Köprülü'nün Safranbolu'ya sürgün edildiği veya şu ya da bu nedenle Safranbolu ile bir ilişkisi bulunduğu saptanırsa, söz konusu düşünce, olasılık olarak da, senaryo olarak da bir değer taşımaz. Ancak güvenilir tarihsel belge ve bulgulara dayalı olarak Safranbolu ile Köprülü arasında hiçbir bağlantı bulunamazsa, üç önemli tarihsel kişi

arasında olağan görülebilecek vefa duygularını temel alarak kurulmağa çalışılan bu ilişki, sadece bir varsayım değil, güçlü bir olasılık olarak değerlendirilmelidir.

Bu arada, yanda çok eski bir görüntüsü yer alan Safranbolu'nun ünlü Köprülü Camii'nin kitabesinin olmayışı da dikkat çekicidir. Köprülü Camii gibi büyük ve görkemli olmayan çok küçük cami ve mescitlerin bile, yaptırınını ve yapım tarihini gösterir, genellikle giriş kapılarının üzerinde kitabeleri varken, Köprülü Camii'nde kitabe bulunmayışı nasıl açıklanabilir? Hulusi YAZICIOĞLU da bu konuya bir açıklık getirememekte; sadece "*Camiin bağlı olduğu Köprülü Mehmet Paşa vakfının mühründe Hicri 1072, Miladi 1661 yılının tarihi bulunmaktadır. Muhtemelen camiin yapımı da bu tarihte tamamlanmıştır*" demektedir. (Hulusi YAZICIOĞLU, (a.g.e)

Tarihsel belgelerde Köprülü'nün, 30 Ekim 1661 tarihinde vefat ettiği kayıtlı bulunduğu göre, Safranbolu'da yaptırdığı cami tamamlanmadan ya da tamamlandıktan sonra aynı yıl içinde ölümü ile camide kitabe bulunmayışı arasında bir ilişki kurulabilir mi? Köprülü'nün hemşehrisi ve koruyucusu, daha önceleri Cinci Hoca tarafından korunmuş bulunan Mimarbaşı Kasım Ağa ise, bir yıl önce ölmüştür. (Prof.Dr. Semavi EYİCE, a.g.e) Bu iki zatın cami ibadete açılmadan ölmelerinden kaynaklanan nedenlerle mi, acaba cami kitabesiz kalmıştır? Bu sorulara yanıt bulmak kolay değildir. Yanıtı bulunması gereken bir başka önemli soru da şudur:

Prof .Dr. Yılmaz ÖZTUNA, Köprülü Mehmet Paşa'nın çeşitli kent ve yörelerde yaptırdığı emlak ve hayratının neler olduğunu sıralarken, Safranbolu'daki Köprülü Camii'ne hiç yer vermemekte; buna karşılık Köprü kasabası voyvodası Yusuf Ağa'nın kızı, Köprülü'nün bütün çocuklarının annesi, Köprülü'yü Köprülü yapan kişi olarak gösterdiği Köprülü'nün eşi Ayşe Hanım'ın, baba servetini harcayarak çeşme, han, hamam, mescit ve cami yaptırdığı kentler arasında, Köprü ve Çarşamba'nın yanı sıra, Safranbolu'nun da bulunduğunu bildirmektedir. (Prof.Dr.Yılmaz ÖZTUNA, Devletler ve Hanedanlar, Cilt:2, Türkiye (1074-1990), Kültür Bakanlığı Yayınları/1101)

Oysa, Köprülü'nün eşi Ayşe Hanım tarafından yaptırıldığı bilinen veya söylenegelen Safranbolu'da ne çeşme, han hamam ve ne de mescit ya da cami vardır. Acaba, Köprülü Camii dolayısıyla Safranbolu ile Köprülü Mehmet Paşa arasında olduğu gibi, eşi Ayşe hanım arasında da bir bağlantı var mıdır? Köprülü Mehmet Paşa ile eşinin emlak ve hayratının birbirine karıştırılması düşünülemeyeceğine göre, Ayşe Hanım, eşi Köprülü adına yahut kendi adına, Safranbolu'da Köprülü Camii dışında, hangi çeşme, mescit ya da başka bir hayratı yaptırmıştır?

Köprülü Camii'nin avlu duvarındaki çeşmenin, kitabesine göre, 1715 yılında Topçubaşı Ali Ağa tarafından, Viranşehir Voyvodası Mehmet Ağa'nın da yardımıyla onarıldığı anlaşılmakta ise de, Köprülü çeşmesi denilen bu çeşmenin ilk kez ne zaman, kimin tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Camiin yapımı tamamlandığı yıl, Köprülü vefat ettiğine göre, acaba çeşme, eşi Ayşe Hanım tarafından, daha sonra mı yaptırılmıştır? Ya da Ayşe Hanım caminin yanında olduğu söylenen mektebi veya camiin akarı olarak bitişiğindeki Arasta'yı mı yaptırmıştır?

Bu soruları ancak Safranbolu tarihi ile ilgilenen veya ilgilenecek olan uzman kişiler yanıtlayabilir. Özellikle üniversitelerimizin tarih ana bilim dallarında Safranbolu

veya Köprölü Mehmet Paşa ile ilgili olarak, yüksek lisans ya da doktora çalışması yapmak isteyenlerin, hem Köprölü Mehmet Paşa ile ve hem de eşi ile Safranbolu arasındaki nasıl bir bağlantı olduğunu, başta Naima ve Fındıklılı Silahtar Mehmet Ağa Tarihleri ile vakfiyeler olmak üzere, eski Osmanlı arşivlerinde yapacakları araştırmalarla aydınlığa çıkarmaları çok yararlı olacaktır. Bu konuda öncelikle, tarih dalında lisans üstü öğrenim gören Safranbolulu gençlere büyük bir görev düşmekte olduğunu anımsatmakta, bu satırların yazarı gibi yaşlı bir Safranbolu sevdalısı, kendini görevli saymaktadır.